



Hız. Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde Geçen "Tâcir ile Papağanı" Adlı Hikâye Üzerine Bir Deđerlendirme¹

Dr. Öğr. Üyesi Sema ÖZDEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

semaozdemir@comu.edu.tr

Özet

Hız. Mevlânâ gerek *Mesnevî*'sinde gerekse diğer eserlerinde nefis ve ruh arasındaki ilişkiyi anlatmak üzere pek çok mecaz kullanmıştır. Bunlar arasında en sık zikrettiği mecazlardan biri de kafes ve kuş ikilisidir. Hız. Mevlânâ'ya göre insan bu âlemde kafesteki bir kuş gibi esaret halindedir. Zira topraktan yaratılmış olan bedenlerimiz ruhlarımız için geçici bir kalıp gibidir. Beden yeryüzüne âittir. Ruh ise kısa bir süre için âlemi ervâhdan dünyaya gelmiş bulunan yüce bir cevherdir. Dolayısıyla hakikatte bedensel zevklere ve nefsanî arzulara bağımlı olmak insan ruhu için ızdıraptan ibarettir. Bu durumun farkında olan ruhlar özgürlüklerine kavuşmak için fırsat kollarlar. Diğerleri ise içinde yaşadıkları kafesten bir türlü çıkamaz ve uçmayı bile unuturlar. "Tâcir ile Papağanı" Hız. Mevlânâ'nın, insana içinde bulunduğu bu durumu anlatmak ve özgürlüğe kavuşması için onu cesaretlendirmek için kaleme aldığı hikâyelerden biridir. Bu tebliğe de söz konusu hikâye üzerine genel bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, Kuş, Kafes, Ruh, Nefis

An Evaluation on the Story "The Merchant and Her Parrot" in the Masnavi of Mevlana

Abstract

Hızrat Mawlana used many metaphors to describe the relationship between the soul and the self both in his *Mathnawi* and in his other works. Among these, one of the metaphors he mentions most often is the cage

¹ Bu makale, 14. Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Kongresi'nde (17-18 Ekim 2023) sunulan aynı başlıklı bildirinin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

and bird duo. According to Rumi, man is in captivity like a bird in a cage in this world. Because our bodies, which are created from soil, are like a temporary mold for our souls. The body belongs to the earth but the soul is a supreme substance that has come to the world from the world of souls for a short time. Therefore, in reality, dependence on bodily pleasures and desires is a suffering for the human soul. Souls who are aware of this situation are waiting for an opportunity to regain their freedom. Others cannot get out of the cage they live in and even forget to fly. "The Merchant and His Parrot" is one of the stories written by Rumi to explain this situation to people and to encourage them to achieve freedom. In this communiqué, it is aimed to make a general evaluation on the story in question.

Key words: Mawlana, Mathnawi, Bird, Cage, Self

A. HİKÂYENİN ÖZETİ

Tüccarın biri ticaret için Hindistan'a yolculuk yapmaya karar verir. Gitmeden önce tüm ev halkına oradan neler istediklerini sorar. Her biri farklı bir istekte bulunur. Tüccar aynı soruyu çok sevdiği papağanına da sorar. Papağan tüccara; *"Hindistan'daki dostlarıma benden çok selam söyle. Onlara benim buradaki halimi anlat. De ki; 'Dostunuz olan bir papağan bizim elimizde esirdir. Sizler burada yeşillikler bağlar bahçeler içinde serbestçe gezinirken o, bir kafeste yaşayıp gitmektedir. Size selam söyledi ve kendisi için dua istedi' Hiç değilse güzel günler yaşarken beni de anmayı unutmasınlar"* diye cevap verir. Tüccar Hindistan'a gittiğinde etrafta özgürce uçuşan güzel renkli papağanlara rast gelir ve papağanının söylediklerini onlara aynen iletir. İçlerinden biri papağanın serzenişini duyup hüznle dolu selamını alınca titremeye başlar. Titrer, titrer, sonra da düşüp ölüverir. Bunu gören tüccar *"Keşke söylemeseydim. Bir canın ölümüne sebep oldum"* diyerek hayli ah vah eder ve son derece üzülür. İş bitip ülkesine dönünce herkese hediyesini verir. Papağan *"Herkese hediyelerini dağıttın. Bana bir selam da mı getirmedin?"* diye sorunca tüccar; *"Hiç sorma! Senin halini oradaki papağanlara anlattım. Keşke anlatmasaydım. Onlardan biri sözlerimi duyunca titredi, titredi sonra da düşüp ölüverdi. Bin pişman oldum ama ne fayda!.."* *"Bunu duyan papağan da kafesin içinde çırpınır, titrer ve düşüp ölüverir. Zavallı tüccar papağanını o halde görünce daha da çok üzülür. Ağlar, kederlenir fakat sonunda papağanın ölü bedenini kafesten çıkarıp bahçeye bırakır. İşte tam o sırada papağan birden kanatlanıp uçuverir. İyice şaşırıp kalan tüccar papağana; "Anlat bakalım" der. "Bu olan biten nedir? Bu işin sırrı hikmeti nedir? Anlat da biz de fayda görelim."* Papağan cevap verir: *"Ey efendim ben uzun zamandır senin kafesinde hapis halindeyim. Bir yolunu bulup da buradan kurtulamadım. Hindistan'daki o bilge*

papağan bana kafesten nasıl kurtulacağıma dair bir yol gösterdi. Demek istedi ki; 'Şakiyip durmaktan vazgeç. Sen şakiyip durdukça insanlar seni kafeste tutmaya devam edeceklerdir. Öl ki onlar da senden vazgeçsinler. Alkışlanma arzunu terk edersen özgürlüğüne kavuşursun.' Ben de onu dinledim ve şimdi özgürce uçup dostlarımin yanına gideceğim. Ey Efendim! Sen de seni esaret altında tutan ne varsa ondan vazgeç. Vazgeç de benim gibi hür bir hayata kavuş gitsin." (Can, 2016: 48)

B. HİKÂYEDEKİ MECAZLAR

Hz. Mevlâna *Mesnevî*'sinde insanın dünya hayatındaki durumunu mecâzî ifadelerle resmederek mânevî hastalıkların niteliklerini, bu hastalıkların insan ruhunu nasıl ele geçirdiğini ve bunun psikolojik sonuçlarını son derece çarpıcı örneklerle ortaya koyar. Böylelikle okuyucu kendisini hikâyenin içinde nereye yerleştireceği ve anlatılan olayların kendi hayatındaki izdüşümlerini nasıl takip etmesi gerektiği hakkında bir idrak gücü elde eder. Dolayısıyla bir hikâyeyi çözümlemenin ilk adımı mecazların ve mecazlarla kastedilen mânâların tesbitidir. *Tüccar, kafes, papağan, Hindistan, yolculuk, papağanın selam göndermesi, Hindistan'daki papağanlar, ölü taklidi yapan papağan, ölü taklidi yapmak* bu hikâyenin temel mecazlarıdır. Sözü geçen mecazlara farklı bakış açılarıyla birden çok anlam vermek mümkün olmakla birlikte biz burada meseleyi insanın çeşitli mânevî cevherlerinin birbiriyle ilişkisi ve özellikle de nefs-ruh ikilisi üzerinden değerlendirmeye çalışacağız.

C. HİKÂYENİN TAHLİLİ

Tasavvuf düşüncesinde insan metafizik bir yolculuğa çıkmış uzak bir yolun yolcusu olarak görülür. Buna göre o, âlem-i ervâhda saf temiz bir ruh olarak bulunurken daha sonra kendisine akıl ve nefis gibi başka bazı cevherler eklenmiş, böylece çeşitli aşamalardan geçmiş ve dünya hayatına gelmiştir. Bundan sonra da yolculuğu devam edecektir. Yaratıldığı ilk haliyle ruh, nefsin ve beden birtakım arzularıyla karşılaşmamış ve onlara boyun eğmemiş olduğu için özgür bir cevherdir. Ancak dünya hayatına gelince onu adeta kafes gibi sarıp kuşatan çeşitli bağımlılıkların esiri olur. Böylelikle mal, makam, şöhret ve benzeri hususlar insanı demir parmaklıklar arasına alır.² Tasavvuf düşüncesi kişiyi, bu parmaklığın yani kendisini esir eden arzu veya arzuların ne

² Bu mesele Tasavvuf tarihinde çeşitli safhalardan geçen zühd kavramıyla yakından ilgilidir. 'Değer vermemek' anlamındaki zühd kelimesi, kişinin yukarıda bahsi geçen dünyevî arzuların geçiciliğini fark edip kendisini bunlarla tanımlamaktan vazgeçmesi demektir. Yani amaç bu tür nimetlere sahip olmayı değil bu nimetlerin kalplere hükmetmesini reddetmektir zira insanın dünyadaki asıl amacı kendi hakikatini tüm bu arzuların ârî bir biçimde

olduğunu keşfetmeye ve hürriyetine kavuşmaya çağırır. Ruhun hürriyeti ise ancak mânevî bir ölüm sayesinde mümkün olacaktır.

Sûfilerin bu konuda çıkış noktası olarak belirledikleri iki hadîs-i şerif vardır. Bunlardan biri “*İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar*”; diğeri ise “*Ölmeden önce ölünüz, hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz*” hadîsidir. Sûfiler ilk hadîsin, uyanıklığı ölüme bağlamasından yola çıkarak beden ölümü gerçekleşmeden önce uyanmanın niteliği üzerinde düşünmüş ve bunun ancak mânevî bir ölüm sayesinde mümkün olacağına kanaat etmişlerdir. Bu sebeple Tasavvuf literatüründe ölüm, bedensel ölümden farklı ve özgün bir kavram olarak ele alınmış, ölümün çeşitlerinden söz eden yeni kavramlar üretilmiştir. Bu kavramlara bağlı olarak da terk ve çeşitleri hakkında birtakım kavramlardan bahsedilmiştir.

İbnü'l-Arabi ölümü ‘*dünya menzilinden âhîret menziline intikal etmek*’ diye tanımlar ve onun, canlılığın ortadan kalkması değil kendine özgü bir yer değiştirme biçimi olduğunu söyler. (İbnü'l-Arabî, 2012; 103). Öyleyse mânevî ölüm de ruhun mânevî bir intikale uğraması demektir. Nitekim Kaşânî’ye göre bir kavram olarak ölüm ‘*ilâhi ruh ve nefis-i nâtika*’ denilen ruhani latifenin en mukaddes mertebeye yönelmesi nedeniyle bedensel lezzetlerle ilgilenmekten vazgeçmesidir. Ona göre insanın asıl hayatı bu ölümdedir. Ölüm beden işlevini kaybetmesi hali olduğuna göre bu durum, bedene taalluk eden tüm arzuların da son bulmasını gerektirir. Ölmüş bir insana dünyanın en büyük hazineleri sunulsa onun için bir anlam ifade etmez. En güzel yemeklerin bulunduğu bir sofraya kurulsa tek bir lokma yiyemez. En iyi makamlar teklif edilse yerinden kalkıp o makamı temsil eden koltuğa oturamaz. Yine karşı cinsten kendisine en cazip gelecek kimse yanına gelse gözünü açıp ona bakamaz. Kendisini öfkeli edilecek sözler söylense tek bir cevap veremez. Kin tutmak, haset etmek, kibirlenmek, kendini beğenmek, herhangi birine veya bir şeye zarar vermek gibi davranışlar ölüden zuhûr etmez zira ruh artık dünyevi arzu ve alakalardan bağımsız bir hale gelmiştir. Öyleyse ölmeden önce ölmek isteyen kimsenin, ölünün bu niteliklerini esas alması gerekir. Sûfiler bu irtibatlardan yola çıkarak beyaz, yeşil, siyah ve kırmızı ölüm olmak üzere mânevî ölümün dört mertebesinde bahsetmişlerdir. Beyaz ölüm açlık; yeşil ölüm ihtiyacı karşılayacak sıradan kıyafetlerle yetinmek; siyah ölüm yaratılmışlardan gelen sıkıntıya katlanıp bu sıkıntılardan etkilenmeyecek hale gelmek; kırmızı ölüm ise nefsin bütün hazlarına karşı çıkmaktır.

tanımak ve tanımlamaktır. Bahsi geçen arazlarla kuşatılmış bir idrâkin, ‘*kendisi olmak bakımından insan*’ı tanınması mümkün değildir.

Kırmızı ölüm tüm ölümleri içeren kuşatıcı niteliği sebebiyle *mevt-i câmiî* diye de adlandırılmıştır (Kaşânî, 2004; 546-548) Bu ölümlerin her birinin karşılığında da mânevî hayatın farklı mertebeleri bulunmaktadır (Bkz. Kayserî, 1997; 185-186).

Hikâyenin ana fikri olan mânevî ölüm kavramı hakkındaki bu özet bilginin ardından mecazların tahliline geçebiliriz. Burada papağan, nefsanî arzuların boyunduruğundan çıkamayan ancak bu durumun farkında olduğu için acı çeken insan ruhunu temsil eder. Bu acının mânevî bir yokluğu göze alacak kadar şiddetlenmesi şarttır. Bu yüzden sûfiler sebepsiz iç sıkıntılarını ruhun kurtuluşu için gereken bilincin oluşması açısından önemli bir adım olarak görmüşlerdir. Nitekim kanadın, uçmanın ve Hindistan'ın ne demek olduğunu idrak etmemiş bir kimsede bu arzunun oluşması zayıf bir ihtimaldir. Bununla birlikte durumunun farkında olsa dahi, insanın var olmaya karşı duyduğu sevgi o kadar derindir ki, esaret altında kalmak pahasına da olsa ölmek istemeyebilir çünkü ölmek Hakk'ın karşısında benlik/varlık da dahil olmak üzere tüm iddialarından vazgeçmek demektir. Nitekim sûfiler insanın kendi hakikatine dolayısıyla da Rabbine kavuşmasının önündeki en büyük engelin varlık olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu durumda kafesin anlamı, aslında hakikati bakımından bir gerçekliğe sahip olmayan çeşitli varlık vehimleridir. Bu vehimler maddi güç, yüksek bir mevki veya halk arasında itibar sağlayan bir şöhret olabileceği gibi sözü edilen hususların hiçbirine sahip olmayan bir kimsenin de taşıyabileceği salt bir benlik duygusu da olabilir. Bazı insanlarda bu vehimlerin bir kısmı bulunurken bazılarında iki veya daha fazlası bir araya gelebilir. Varlık vehminin sayısı arttıkça kafesteki parmaklıkların sayısı da artar ve kırılması o derecede güç bir hale gelir.

Hikâyenin ana karakterlerinden bir diğeri tüccardır. Papağanı kafese koyan dolayısıyla onun hakikati bakımından sahip olduğu 'uçma' kabiliyetinin zuhur etmesine engel olan tüccar cüz'i aklı temsil eder. Akıl tıpkı nefis gibi çeşitli kemal mertebeleri bulunan bir cevherdir. Akl-ı külli mertebesine ulaşmamış olan cüz'i akıl, bedensel arzuların ruha verdiği ızdırabı fark edemez. Dahası akıl kelimesi Arapça'da 'bağlamak' anlamına gelen 'a-ka-le' kökünden türetilmiştir. Dolayısıyla cüz'i akıl ruhu özgür kılmak bir yana nefsin arzularının ruha verdiği eziyetin farkına varamadığı için onu kafese koyan zayıf bir cevherdir ancak mânevî kemale ulaşmak isteyen insanın ilk adımı atmasında cüz'i aklın tesiri yok değildir. Bu sebeple papağan tüccarla Hindistan'daki kuşlara selam göndermiştir. Papağanın selam gönderme fiili, içinde bulunduğu durumun farkına varıp bir çıkış yolu arayan insanın tefekkür aşamasını temsil eder. Bununla

birlikte tüccar papağana belli bir aşamaya kadar yardım edebilmiş, onun özgürlüğüne kavuşması ise tüccar vesilesiyle haberdar olduğu papağan sayesinde mümkün olmuştur.

Tâcirin seyahat ettiği Hindistan, ruhlar âlemini ve mânevî hayatı elde eden insanın iç dünyasını temsil eder. Hikâyede papağanın aslî vatanının uzak bir ülke olarak seçilmesi hem metafizik bakımdan çok eskiye dayanan varoluş yolculuğumuza hem de seyr ü sülûk yolculuğunun uzunluğuna işaret eder. İnsanın özlediği hürriyet, ruhlar âleminde nefsin arzularından âzâde bir şekilde yaşadığı, nefse değil sadece Allah'a kul olduğu tam tecerrüd halindeki hürriyettir. Bu hürriyeti yeniden kazanmanın yolu '*tahalli*' denilen ve yaratılışın başlangıcından dünya hayatına gelene kadar edinilmiş tüm niteliklerden soyutlanmayı ifade eden bir arınma sürecidir. Konevî varlık dairesindeki bu geriye doğru yükselişi '*tahlil miracı*' diye adlandırır (Konevî, 2002; 21). Böylelikle insan, herhangi bir şeye sahip olmadığı ilk haline yani evveline dönmüş, yani kendi hakikatini te'vil etmiş olur.

Sûfî bu yolculukta daha önce geçtiği aşamaları tekrar geçer ve bu sefer söz konusu mertebeleri giyerek değil çıkararak ilerler. Bu sebeple Tasavufta seyr ü sülûk bir terk eylemidir. Hikâyede papağanın kafesi terk etmesiyle temsil edilen bu durum seyr ü sülûkun en temel unsurlarından biridir. Sûfîler bu itibarla terkin '*terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i hesti ve terk-i terk*' olmak üzere dört aşamasından bahsetmişlerdir (Uludağ, 2001; 348). Bunlar sırasıyla dünyevî arzular, cennet nimetlerinden ve benlik duygusundan kaynaklanan bağların terkinini ifade eder ancak bütün bu terk eylemleri sâlik için bu kez terk etmenin kendisi ile kayıtlanmak gibi yeni bir bağımlılık ihtimalini de taşır. Bu sebeple terkin kemali ancak terki de terk etmekle mümkün olur.

Her bir terk edişte amaç Bir'e yönelişi daha kuvvetli bir hale getirmektir. Nitekim tüm ibadetler de bir terk fiilidir ve aslında her terk bir ölüm biçimidir. Abdest, organların sahip oldukları niteliklerden arınmaları ile tüm güç ve kudretin Hakk'a teslim edilmesidir. Böylelikle insanın güce sahip olma vehmi ölür. Namaz, tüm yönelişlerin terk edilmesi ve yönün '*bir*'e indirgenmesidir. Böylelikle başka yönlerin hükümleri ölür. Oruç, mü'minin Cenâb-ı Hakk'ın belirli bir süre için yeme-içme ve cinsellikten uzaklaşma konusundaki emrini yerine getirmesi ve şehvî arzularına değil Allah'a boyun eğmesidir. Böylelikle şehvetin üzerimizdeki hükmü ölür. Zekât sahiplik zannının terk edilmesi ve sahip kavramının '*bir*'e indirilmesidir. Böylelikle eşyaya hükmetme fikri ölür. Hac, ihram vasıtasıyla dünyevî makam ve mevkiileri temsil eden elbiselerden soyunup, ilâhî isim ve sıfatların elbisesini giymek ve insanın kemalini ifade eden halifelik mertebesini tecrübe

etmektir. Böylelikle beşerîyet hükümleri ölür ve insana üflenen ilâhî nefes zuhûr eder. Terk, ölümü temsil ettiğine ve insan ölünce uyandığına göre her bir terk bir miktar daha uyanmak demektir. Nitekim İbnü'l-Arabî "İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar" hadîsine istinaden, uyku halinde görülen her şeyin bir itibarla rüya olduğunu söyler (İbnü'l-Arabî, 2006; 104). Yine ona göre varlık gerçek (Cenâb-ı Hak) ve hayal (mâsivallah) olmak üzere iki kısımdır. (Hakîm, 2005; 264). Gerçek varlık Hak olduğuna, uyku da gerçekliğe gözümüzü kapatıp hayal âlemine daldığımız süreci temsil ettiğine göre yaratılışın ilk anından itibaren, uzaklaşarak dünya hayatına geldiğimiz her bir mertebede uykumuz daha da ağırlaşır.

Hindistan'daki papağanlar ölmeden önce ölmüş ve mânevî hürriyetine kavuşmuş sûfileri, ölü taklidi yapan papağan ise hem kâmil hem mükemmil yani kemâle ulaşmakla birlikte kemale ulaştırma kabiliyet ve yetkisine de sahip bulunan mürşidi temsil eder. Her insanın farklı bir sebeple kafeste bulunabileceği belirtilmişti. Burada papağana ötmekten vazgeçmesi, yani insanlar tarafından beğenilip alkışlanacak niteliklerini sergilememesi öğütlenmiştir. Hz. Mevlânâ bu benzetme üzerinden '*beğenilme ve takdir toplama*' arzusunun insanı nasıl kafese koyacağını ve başkalarına bağımlı hale getireceğini tasvir etmiş ve halkın beğenisine mahkûm olan insanın özgür sayılamayacağını belirtmiştir. Bu durum dînî açıdan son derece tehlikeli görülür ve amele taalluk etmesi bakımından *riyâ* diye adlandırılır. Riyâ ile yapılan amel, Allah için yapılmamıştır ve saf bir amel olmaktan uzaktır. Dahası bir ameli başkalarının beğenmesi amacıyla yapan kişinin, muhataplarının reddedeceği korkusuyla Allah'ın yapmasını emrettiği başka bir ameli yapmaktan vazgeçmesi mümkündür. Bu da tam anlamıyla insanlar tarafından kafese alınmak demektir. İşte bu sebeple sûfiler '*ihlâs*' ve '*melâmet*' kavramlarını ortaya koymuş; yapılan amelin sadece Allah için yapılmasını, Allah tarafından emredildiği halde halkın hoş görmeyeceği işlerde ise kimsenin kınamasına aldırış edilmemesini temel bir esas olarak kabul etmişlerdir.

Papağanın ölü taklidi sayesinde kafesten kurtulup Hindistan'a doğru yol alması, seyr ü sülûk yolculuğunun ilk aşamasıdır zira nefsin; *emmâre levvâme*, *mülhime*, *mutmainne*, *râzıyye*, *marzıyye* ve *kâmile* olmak üzere altı mertebesi vardır. Papağan tıpkı Feridüddin Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ında anlattığı gibi yedi vadiden geçmeden Hindistan'a ulaşamayacaktır (Attar, 2011; 249 vd.).

SONUÇ

Hız. Mevlâna bu hikayesinde muhatabına, insanın zâhiren özgür gibi görünen, hakikatte ise kuvvetli zincirlerle bağlanmış bir esir olduğunu etkileyici bir şekilde ortaya koymuştur. Ona göre bu zincirlerden kurtulmak için kafesi fark etmek ve dert sahibi olmak gerekir. Aksi takdirde kişi bir çare arayışına girmeyecek ve belki de ömrünü, varlığından bile haberdar olmadığı bir efendiye kölelik ederek geçirecektir. Diğer taraftan kafesi fark etmek kurtuluş için yetmez zira yol uzaktır ve böyle bir yolda, kılavuzluk etmeye ehliyeti olan bir kimsenin yol göstericiliğine ihtiyaç vardır. Cüz'î aklın bu konudaki kılavuzluğu yolun başlangıcındaki ilk teşebbüsün ortaya çıkması bakımından önemlidir ancak şüphesiz bir yolu en iyi bilen o yolda daha önce yürümüş olandır. Bu sebeple Hız. Mevlânâ nefsin arzularının zincirlerinden kurtulmak için bu zincirlerden kurtulmuş bir kimsenin yol göstericiliğini tavsiye etmektedir. Hikâyeye göre bu yolun esası *'ölmeden önce ölmek'* tir. Nitekim hayat ile ölüm birbirinin zıddıdır ve birinin olduğu yerde diğeri bulunmaz. Öyleyse mânevî hayatı bulmak isteyen kimse mânevî bir ölümle ölmelidir. Nefsânî sıfatları diri olan kimsenin, kendisine üflenen ilâhî nefesle hayat bulması mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Can, Ş., 2016. Mesnevî Hikâyeleri, Ötüken, İstanbul, 599s.
- Hakîm, S., 2005. İbnü'l-Arabî Sözlüğü (trc. Ekrem Demirli), Kabcacı, İstanbul, 748s.
- İbnü'l-Arabî, M., 2006. Fusûsu'l-Hikem (trc. Ekrem Demirli), Kabcacı, İstanbul, 536s.
- İbnü'l-Arabî, M., 2012. Fütûhât-ı Mekkiyye (trc. Ekrem Demirli), Litera, c. XVII, 382s.
- Kaşânî, A., 2004. Tasavvuf Sözlüğü (trc. Ekrem Demirli), İz, İstanbul, 615s.
- Kayserî, D., 1997. Tahkîku Mâi'l-Hayât, er-Resâil içinde (haz. Mehmet Bayrakdar) Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, 206s.
- Konevî, S., 2002. İlâhî Nefhalar (trc. Ekrem Demirli), İz, İstanbul, 336s.
- Uludağ, S., 2001. Tasavvuf Sözlüğü, Kabcacı, İstanbul, 390s.